

Воїстину, земля для українців, як спадкоємців давньої хліборобської культури, – це найвища цінність. І тому її треба оберігати для наших нащадків, щоб вона стала символом об'єднання для всіх людей доброї волі, які живуть в Україні, а не джерелом протистояння, як у минулі часи. А поки історики пишуть повчальні й мудрі книги, боротьба за землю триває...

¹ Гудь Б., Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр. – Львів: Вид-во “Українські технології”, 1997. – 65 с.

² Гудь Б. Українці – поляки: хто винен? У пошуку першопричин українсько-польських конфліктів першої половини ХХ століття. – Львів: Кальварія, 2000. – 180 с.

³ Kieniewicz S. Historia Polski. 1795–1918. – Warszawa: PWN, 1998. – 597 s.

⁴ Бовуа Д. Битва за землю в Україні 1863–1914. Поляки в соціоетнічних конфліктах. – К.: Критика, 1998. – 334 с.

⁵ Лисяк-Рудницький І. Історичні есе: В 2 т. – К.: Основи, 1994. – Т.1. – С.424.

⁶ Гудь Б. Загибель Аркадії. Етносоціальні аспекти українсько-польських конфліктів ХІХ – першої половини ХХ століття. – Львів, 2006. – С.320.

⁷ Смолей В. Польське цивільне і військове аграрне осадництво у Західній Україні: історико-правовий контекст (1919–1939 рр.). – Тернопіль: Підручники і посібники, 2003. – С.15.



Іван МОНОЛАТІЙ

ЗНАЧНИЙ ДОРОБОК З ІСТОРИЧНОЇ ГЕРМАНІСТИКИ

Васильчук В.М. Німці в Україні. Історія і сучасність (друга половина ХVІІІ – початок ХХІ ст.). – Монографія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – 341 с. (Бібліограф.: С.323–340).

Проголошення незалежності України спонукало державу до вирішення цілої низки питань, що торкалися її статусу на міжнародній арені. До найважливіших питань варто віднести прагнення України ввійти в європейську та світову спільноту, відшукати власне місце в їх політичній та економічній структурі. Одним із важливих завдань у цьому напрямку було налагодження взаємовигідних, паритетних двосторонніх відносин з європейськими державами. Серед них слід виділити Федеративну Республіку Німеччина та Австрійську Республіку, з якими, у контексті розвитку спільної європейської історії, склалися давні зв'язки. Вони стали надбанням наших народів і створили ґрунт для їх подальшого спілкування у сьогоденні. Цьому постійно сприяла географічна близькість між країнами, подібність засад зовнішньої політики, зорієнтованої на збереження миру та на сприяння економічному зростанню. Наслідки співробітництва між Україною, Німеччиною та Австрією відповідали інтересам цих держав і знайшли своє відображення як у впровадженні реформ в Україні, так і в її зближенні з Європейським Союзом.

На тлі відносин України з державами Західної Європи її взаємини з Німеччиною виступають як пріоритетні й багато в чому стають визначальними для подальшого просування нашої держави шляхом демократичного розвитку та входження до різних загальноєвропейських структур. У минулому між Україною та Німеччиною існували всебічні історичні контакти. Довготривалі взаємини між обома етносами дають немало прикладів не тільки співробітництва, взаємодії та позитивного взаємовпливу, а й непорозуміння, трагічних випробувань, етнічного відчуження і протистояння. Достовірна історична інформація, її об'єктивний і науковий аналіз дадуть можливість глибше осмислити і врахувати попередній досвід взаємовідносин між нашими народами, необхідний для прогнозування їх майбутнього взаємовигідного співробітництва.

Об'єктивне висвітлення історії українсько-німецьких відносин та їхніх наслідків на сучасному етапі розвитку української державності може стати вагомим чинником для формування виваженої внутрішньої національної політики, для налагодження взаємовигідних міждержавних зв'язків, для гармонізації міжетнічних взаємин і нормалізації стосунків державних структур різних рівнів із національними групами й меншинами, а також для активізації культурно-просвітницької діяльності різних національних товариств та організацій.

На сьогодні історіографія німецького етносу в Україні, в різних її землях та в різні історичні періоди, налічує десятки й десятки різних за видами, обсягом, тематичною спрямованістю й дослідницькими завданнями наукових праць і, очевидно, вже заслуговує на спеціальний аналіз. В останні роки в Україні спостерігається стійка тенденція академічного зацікавлення проблемами історичної германістики. Однак це зовсім не означає, що дана проблематика скільки-небудь вичерпана в науковому плані. Досить переконливим доказом на підтвердження такого висновку може служити, зокрема, монографія В.М.Васильчука, що з'явилася друком 2004 р. у видавничому центрі Київського національного лінгвістичного університету.

У монографії, що рецензується, висвітлюються проблеми історичного минулого та сьогодення німців в Україні з часу їх появи на українських теренах до наших днів, звертається особлива увага на життєдіяльність цієї спільноти в ХХІ ст. і, зокрема, в умовах незалежної держави. Монографія є результатом цілеспрямованої праці автора, який, залучивши до наукового обігу нові архівні джерела й маловідомі історичні документи, проаналізував загальні закономірності та особливості розвитку німецького етносу в Україні.

Вибір автором хронологічних рамок дослідження видається досить вдалим і обґрунтованим, оскільки саме у другій половині ХVІІІ ст. були закладені перші (за Нового часу) поселення німецьких колоністів у південних регіонах сучасної України. З того часу відбувалися розселення німецьких мігрантів, їхня господарсько-економічна діяльність, соціальна адаптація та духовне життя. Саме за монархічного й царського режимів (1763–1917 рр.) було створено мережу німецьких колоній, існування яких визначило подальшу стратегію і тактику урядової політики УНР та радянської доби

щодо німецького етносу (1917–1991 рр.), дозволило відродити етнічну самобутність німців за умов незалежної української держави в 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

Продуманою, ґрунтовною і виваженою є її структура монографії. Зокрема, заслуговує на увагу виокремлення автором в окремі розділи питання про перші поселення та діяльність німецьких колоністів у період монархічного й царського режимів (1763–1917 рр.). В.М.Васильчук досліджує дане питання в кількох напрямках: визначає соціально-економічні та політичні передумови переселенських акцій (с. 7–22), узагальнює досвід розселення німецьких мігрантів (с. 22–34), з'ясовує особливості господарсько-економічної діяльності колоністів (с. 34–51), обумовлює проблеми соціальної адаптації та духовного життя німців (с. 51–65). Це є свідченням використання новаторських методів підходів до всебічного аналізу та вивчення проблеми становлення німецького етносу в Україні в Новий час.

На відміну від істориків, які в різні історіографічні періоди вивчали окремі аспекти проблеми, В.М.Васильчук розглядає німецький етнос за часів Української Народної Республіки та радянської доби (1917–1991 рр.) комплексно, що позитивно вирізняє його дослідження. Автор рецензованої монографії вперше в науковій літературі незалежної України здійснив системний аналіз німецького питання в умовах боротьби за самостійну українську державу (с. 66–73), охарактеризував місце й роль німецької спільноти України в радянський період у цілому та зокрема в часи сталінського режиму (с. 73–109), визначив історичні долі українських німців у лихоліттях Другої світової війни (с. 109–122), розробив питання етнополітичного руху німецької етнопільноти в 1950–80-ті рр. (с. 122–139). Для підсилення авторських концепцій автор надає і статистичні дані, що проливають світло на чисельність етнічних німців в Україні, діяльність німецьких національних організацій тощо.

На основі нових концептуальних підходів у монографії розкриваються програмні засади, еволюція та діяльність німецьких національних інституцій в незалежній Україні, висвітлюється їх стратегія і тактика в міжнародних відносинах нашої держави й німецькомовних країн (с. 140–156, 178–189). Окремо розглядаються питання соціально-демографічних процесів у середовищі етнопільноти, культурні традиції (с. 189–226) та ін., визначаються їхні рушійні та гальмівні чинники.

Виваженими й обґрунтованими видаються висновки автора, які мають не тільки наукове, а й практичне, суспільне значення для сучасних взаємин між Україною та Німеччиною.

Загалом слід відзначити, що дослідник проробив велику за обсягом та важливістю роботу, залучив значний джерельний масив з архівів Німеччини, Росії, України, а також поточні архіви німецьких громадсько-культурних товариств в Україні, спеціальну літературу. Монографія читається з великим інтересом, чому сприяє логічний виклад тексту та його супровід таблицями, схемами, рисунками та світлинами. Книга містить і необхідні покажчики (географічний та іменний), хронологію основних подій. Допоміжні матеріали займають майже третину тексту монографії (с. 248–340), що значно зменшує основний текст праці.

У цілому, високо оцінюючи дослідження, можна висловити деякі зауваження та побажання. Зокрема, у монографії зустрічається певна непропорційність у висвітленні окремих аспектів проблеми історії німецького етносу в Україні. Логічним, на нашу думку, було б уведення до тексту першого розділу відомостей про історичні зв'язки обох народів, принаймні, з найдавніших часів до Нового часу. Історично невірно було б уважати автором, що “німецькі поселенці на території сучасної України з'явилися в період, коли вона перебувала у складі двох імперій: Російської та Австрійської” (с. 7). Для читача залишилися невідомими ті події та явища, які мали визначальне значення у розвитку політичних, торговельно-економічних і культурних зв'язків між Україною та Німеччиною ще задовго до 1763 р. Зокрема, це німецькі впливи у Галицько-Волинському князівстві, відлуння німецької Реформації на українських землях, проблема поширення в Україні норм магдебурзького права та українсько-пруський союз за часів Б.Хмельницького. Такий логічний ряд дозволив би не “випасти” з академічного контексту деяким важливим подіям двосторонніх взаємин у цілому й зокрема показало б тяглість історичної традиції поміж українськими та німецькими землями до ХVІІІ ст.

Прикро, що, ставлячи перед собою завдання комплексно дослідити історію німців України (с. 2, 4), автор конкретно не вказав, що левова частка монографії все ж таки присвячена історії німців центральних, східних та південних регіонів сучасної України, які в досліджуваний період входили до складу Російської імперії, а відтак – короткотривалих українських незалежних держав та Радянського Союзу. Знаходимо лише окремі епізоди про минуле німецького етносу в Східній Галичині та Північній Буковині, які для автора є часто тотожними (с. 21–22, 63), хоч, як відомо, історія галицьких і буковинських німців є окремим, часто суттєво відмінним від інших українських земель, пластом етнічної історії й



культури. Ця ж обставина не дозволила В.М.Васильчуку охопити особливості німецьких міграційних рухів (динаміку чисельності та географію розселення німців; економічні, політичні та правові умови німецької колонізації; міграційні процеси в середовищі німців), господарську діяльність німецьких поселенців (німецьке землекористування та землеволодіння; різноманітність господарських занять; німецьке населення міст), матеріальну культуру й побут німців (основні галузі господарської діяльності; поселення, двір та житло; особливості громадського та сімейного побуту), духовну культуру німецького населення (освіту в середовищі німців; організацію церковно-релігійного життя; стосунки колоністів із місцевим населенням) на згаданих вище українських теренах.

Не переконливими є й судження автора стосовно так званої української програми Німеччини в 1914–1920 рр. та її реалізації (с. 72–73), адже поглядом історика охоплено лише 1917–1918 рр. Зазвичай, це питання трактується як одне з найважливіших в історії двосторонніх взаємин у ХХ ст., адже в цей час українсько-німецькі стосунки почали розглядатися як реальна можливість у загальноєвропейському зовнішньополітичному та географічному контексті. До того ж у монографії відсутнє й спеціальне з'ясування похідної від цього проблеми – кримське питання, яке, в силу етнічної строкатості цього регіону й, зокрема, помітній присутності в ньому німецької меншини становило собою, вочевидь, специфічний сегмент українсько-німецьких стосунків.

Ці зауваження суто рекомендаційні й можуть розглядатися як побажання авторам щодо подальшої роботи над даною темою. Рецензована монографія має концептуальний, узагальнюючий характер і, безсумнівно, є суттєвим внеском у розвиток вітчизняної історичної науки в цілому та історії німецького етносу в Україні зокрема.